

ILLUSTRATIE: SHUTTERSTOCK / SELINGPRX.YOI

Pieken in Europa

De Nederlandse welvaart is onlosmakelijk verbonden met het wel en wee van Europa. De kracht van Europa ligt in het optimaal benutten van de unieke sterktes van de lidstaten. Nederland moet zijn topgebieden dan ook alle ruimte geven. In Europa moeten structurele onevenwichtigheden worden aangepakt en moet de interne markt verder worden versterkt. Hierdoor komen Europa en Nederland sterker te staan in de wereld.

Het jaar 2010 gaat de boeken in als jaar van herstel, maar ook als jaar van grote onzekerheden en de Europese schulden-crisis. De wereldeconomie groeide met bijna vijf procent, vooral dankzij een aantrekkelijke wereldhandel. Ook het eurogebied kende economische groei, maar gematigd: 1,7 procent ten opzichte van 2009 (IMF, 2010). De groei van de Nederlandse economie lag op hetzelfde niveau als die van het eurogebied (CPB, 2010a). De werkloosheid is in Nederland slechts beperkt gestegen. De schade van de crisis is echter nog verre van hersteld. Het bbp ligt nog bijna drie procent onder het niveau van 2008 (CBS Statline). De komende jaren zal de groei in Europa en in Nederland naar verwachting lager zijn dan we voorheen gewend waren. Deze lagere groei wordt niet alleen veroorzaakt door de crisis en

de naweeën daarvan, maar voornamelijk doordat de groei van het arbeidsaanbod stukt (figuur 1). Hoewel de arbeidsparticipatie in personen en in uren per persoon nog wat kan groeien, moet economische groei in de toekomst vooral komen van groei van de arbeidsproductiviteit.

De feitelijke economische ontwikkeling op de middellange termijn is met bovengemiddelde onzekerheden omgeven. Onzekerheden rond de ontwikkelingen op de huizenmarkt, het pensioenstelsel en het tempo van de bezuinigingen beïnvloeden het consumenten- en producentenvertrouwen. Internationale macro-economische onevenwichtigheden zijn nog steeds aanwezig. De Europese schulden-crisis is met tijdelijke maatregelen vooralsnog bezworen. Het is echter nog onduidelijk op welke termijn landen als Griekenland, Ierland, Portugal en Spanje hun economie en overheidsfinanciën op orde kunnen brengen. Het financiële stelsel zelf blijft bovendien kwetsbaar zolang geen afdoende maatregelen zijn gerealiseerd om een nieuwe financiële crisis te voorkomen.

Ervaringen met eerdere financiële crises leren dat zij een langdurig negatief effect op de economie kunnen hebben. Landen die niet adequaat op de crisis reageren, lopen naast een terugval in bbp-niveau zelfs het risico van een langdurig lagere groei-voet. In hoeverre en in welk tempo de Nederlandse

CHRIS BUIJINK

Secretaris-generaal van het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie

economie van de crisis zal herstellen is nog onduidelijk. Wel is duidelijk dat het herstel zelf beïnvloedbaar is. Het ESB nieuwjaarsartikel van 2009 stelde dat stimuleringsmaatregelen moeten worden gecombineerd met een structurele versterking van de economie, om er zo aan bij te dragen dat Nederland sterker uit de crisis komt (Buijink, 2009). Met het kabinetsvoornemen de AOW-leeftijd te verhogen is een eerste stap in de goede richting gezet. Het is belangrijk dat verdere beleidswijzigingen en koersverleggingen snel worden ingezet. Bedrijven verdienen bovendien een integrale benadering. Vrijwel alle beleidsterreinen, van de regulering in de zorgsector tot het arbeidsmarkt- en onderwijsbeleid en van investeringsbeslissingen in infrastructuur tot het ruimtelijk ordeningsbeleid, hebben direct of indirect invloed op de groeimogelijkheden van bedrijven en onze concurrentiepositie in het algemeen. In Europa moeten verdere structurele stappen worden gezet om te komen tot een sterk en open Europa. Bedrijven moeten veel meer dan nu mogelijkheden krijgen om eenvoudig in alle lidstaten te ondernemen en producten en diensten te verkopen. Met het Europees patent zijn we eindelijk op de goede weg. Een kopgroep van ten minste achttien landen, waaronder Nederland, Groot-Brittannië, Duitsland en Frankrijk, wil een gezamenlijk patent invoeren. Op dit moment liggen de kosten voor het valideren van een patent in de EU namelijk tien keer hoger dan in de Verenigde Staten en Japan (Europese Commissie, 2010a). De interne markt moet echter op tal van punten nog verder worden versterkt. Zo is het niet meer van deze tijd dat een Nederlandse vrachtwagenchauffeur op zijn terugweg van Spanje naar Nederland geen vracht mag vervoeren van Spanje naar Frankrijk. Of dat een Nederlandse consument wel een cd in Groot-Brittannië mag bestellen via Amazon, maar niet mag downloaden van de Britse website van iTunes. Ook zal Europa zich internationaal veel vaker als economisch blok van formaat moeten opstellen, bijvoorbeeld ten aanzien van onderwerpen als intellectueel

eigendom, handelspolitiek, financieel-monetair beleid en energie. Europa moet bovendien zijn interne financiële en economische *governance* op orde brengen door niet alleen te sturen op de overheidsfinanciën, maar de lidstaten ook meer aan te sporen de onderliggende structuur van hun economie te versterken. Pas dan kan Nederland alle vruchten van de Europese eenwording plukken.

Europa onder druk

Europese integratie heeft Nederland veel welvaart gebracht. Het CPB (2008) heeft becijferd dat de Europese Unie iedere Nederlander gemiddeld tweeduizend euro per jaar oplevert. De toegenomen verwevenheid van Europese economieën betekent dat ontwikkelingen in het ene land andere landen kunnen raken, met name in het eurogebied. De recente financiële en economische crisis heeft dit laten zien. Noodkredieten en een tijdelijk crisismechanisme hebben op korte termijn rust gebracht, maar bieden nog geen structurele oplossing. Strenger budgettaire beleid en strengere Europese regels voor overheidsfinanciën alleen, hoe belangrijk ook, zijn evenmin een afdoende oplossing.

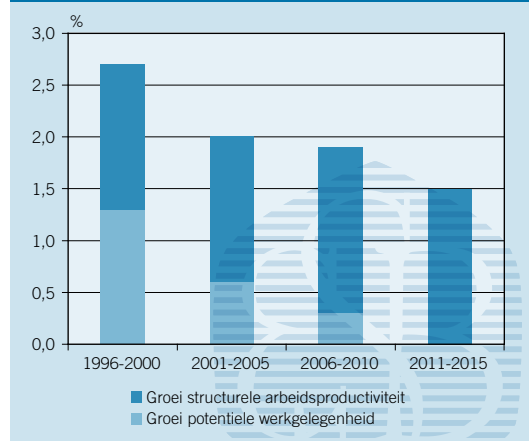
De oplopende overheidstekorten in Griekenland, Portugal en Spanje zijn namelijk niet alleen terug te voeren op het budgettaire beleid, maar hangen ook nauw samen met een kwetsbare economische structuur. De Ierse economie was kwetsbaar door de eenzijdige afhankelijkheid van de financiële en, net zoals in Spanje, de onroerendgoedsector. Deze omstandigheden leidden tot toenemende economische divergenties binnen de eurozone. Zo laat figuur 2 zien dat stijgingen in de arbeidskosten per eenheid product, zoals in onder meer Ierland, Griekenland en Spanje, effect hebben op de concurrentiepositie van een land. Maar ook onvoldoende efficiënt functionerende productmarkten en luchtbelvorming op huizenmarkten kunnen een oorzaak zijn van onevenwichtigheden (OESO, 2010). Dit alles leidt tot schatkistproblemen voor overheden.

In het verleden konden landen waarvan de loon-productiviteitsverhouding uit de pas liep met die van andere landen via devaluatie van hun munt hun concurrentiepositie herstellen. In de eurozone is dat niet meer mogelijk en komen pijnlijke aanpassingen van lonen en prijzen onvermijdelijk in beeld voor snel concurrentieherstel. De huidige *governance* is onvoldoende toegerust gebleken om landen te bewegen tijdig noodzakelijke structurele hervormingen door te voeren. Er wordt in Europa tot nu toe vooral gestuurd op monetaire variabelen, terwijl de economische structuur onvoldoende aandacht krijgt. Dit was en is niet de intentie van de EMU, waar de E immers nog altijd staat voor Economische.

Individuele lidstaten zijn verantwoordelijk voor het op orde hebben van hun eigen huishoudboekje. Financiële markten hielden echter rekening met het feit dat lidstaten elkaar niet laten vallen als de nood hoog is. De rentepercentages die landen als Griekenland, Spanje en Portugal betaalden op hun staatsleningen, stonden niet in verhouding tot het risico dat over deze leningen werd gelopen als landen individueel verantwoordelijk zouden worden gehouden voor hun schulden,

Figuur 1

Potentiële economische groei in Nederland (in procenten).

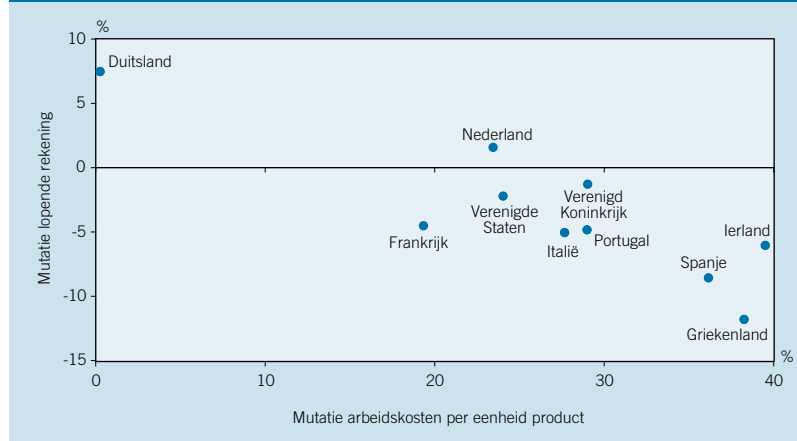

Bron: CPB, 2010b

SINDS 1916

Figuur 2

Mutatie arbeidskosten per eenheid product en mutatie lopende rekening (2008 ten opzichte van 1998, in procenten).

Bron: OESO Statistics Portal, IMF Database World Economic Outlook

weten we nu (Nelson *et al.*, 2010). In Europees verband is besloten structureel een vangnet te blijven bieden voor landen in moeilijkheden. Dit betekent dat het Europese collectief meer te zeggen moet krijgen over interne aangelegenheden van individuele lidstaten: als we uiteindelijk meebetalen, moeten we ook vooraf de plannen zien. Zo kan er voor de toekomst aan gedacht worden om lidstaten die de stabiliteit van de eurozone in gevaar dreigen te brengen, te verplichten hun nationale begroting vooraf ter goedkeuring voor te leggen. Ook het systeem van macro-economische surveillance, zoals voorgesteld door de Taskforce Van Rompuy en overgenomen door de Europese Raad, is hier belangrijk (Taskforce Van Rompuy, 2010). Landen worden onder dit systeem geregeld geëvalueerd op een aantal belangrijke macro-economische indicatoren en achterliggende indicatoren over de economische structuur (kader 1).

Aanbevelingen en aanwijzingen die door de Europese Commissie worden gedaan, moeten ook worden opgevolgd. Op dit moment zijn dergelijke processen te vaak onderwerp van politieke compromissen. Het is belangrijk dat sancties tijdig worden ingezet. Ze hoeven bovendien niet beperkt te worden tot alleen financiële sancties. Wanneer een land al in financiële problemen verkeert, geeft een boete nauwelijks een extra prikkel. Tijdelijke selectieve ontneming van stemrecht kan voor de toekomst een effectievere stok achter de deur zijn om de noodzakelijke hervormingen door te voeren. Financiële markten moeten bovendien een meer disciplinerende rol richting overheden gaan vervullen.

Naast het doorvoeren van noodzakelijke structurele hervormingen is het verder verbreden en verdiepen van de interne markt de meest effectieve manier om onderliggende economische onevenwichtigheden te beperken en om te profiteren van de potentie die verdere Europese integratie biedt. Deze potentie is nog groot. De Europese Commissie heeft recent becijferd dat voltooiing van de interne markt kan leiden tot in totaal vier procentpunt extra bbp-groei in de komende tien jaar (Europese Commissie, 2010b). Nederland moet zich hier dan ook hard voor maken. De Europa-2020-strategie, met haar focus op een beter concurrentievermogen door meer aandacht voor innovatie, kennis en vaardigheden, kan de Europese economie versterken. De uitdaging voor de onderhandelingen over de nieuwe Europese meerjarenbegroting 2014–2020 is om de begroting zo te hervormen dat er middelen vrijkomen om te investeren in terreinen en sectoren die daadwerkelijk bijdragen aan het invullen van de Europa-2020-strategie. Gelet op de omvangrijke budgetten voor het gemeenschappelijk landbouwbeleid en voor de structuur- en cohesiefondsen moet goed worden nagegaan wat de bijdrage op deze beleidsterreinen kan zijn aan de gewenste modernisering van de EU-begroting en versterking van de concurrentiekracht, innovatie en verduurzaming.

Bedrijfslevenbeleid

De opkomst van economieën als China, India, Brazilië en Rusland leidt tot toenemende concurrentie voor het Nederlandse en Europese bedrijfsleven en

Kader 1

Lidstaten langs de meetlat

Toepassing van het systeem van macro-economische surveillance op Portugal zou betekenen dat wordt signaleerd dat de loonkosten per eenheid product er te hoog zijn, de economie te veel leunt op arbeidsintensieve sectoren, het opleidingsniveau van de beroepsbevolking te laag is, er te weinig aan innovatie wordt gedaan en er veel wetgeving bestaat die flexibiliteit van de arbeidsmarkt belemmert. Deze observaties kunnen worden vertaald in aanbevelingen en worden gekoppeld aan concrete indicatoren, zodat voortgang meetbaar is en lidstaten op de voortgang afgerekend kunnen worden.

Tijdelijke selectieve ontneming van stemrecht kan voor de toekomst een effectievere stok achter de deur zijn om de noodzakelijke hervormingen door te voeren

veranderende internationale machtsverhoudingen, maar biedt ook nieuwe afzetmogelijkheden. Nederland kan daarvan nog veel meer dan nu het geval is profiteren en moet daarvoor allereerst zorgen voor een sterk fundament. Het recept daarvoor is bekend: er moet worden geïnvesteerd in een goede aansluiting tussen onderwijs en de arbeidsmarkt, een stimulerend mededingingsbeleid, goede bereikbaarheid, voldoende toegang tot kapitaal, minder regels en een aantrekkelijk fiscaal klimaat. Nieuwe ondernemers moeten volop de ruimte hebben om de kansen die ze zien te verzilveren en om door te kunnen groeien. Relatief weinig bedrijven in Nederland lossen op dit moment hun groeipotentie in. Technische bedrijven geven aan dat ze nu al weer moeite hebben met het vinden van hoog gekwalificeerd personeel. Dit zal in de toekomst, bij een krimpende beroepsbevolking, alleen nog maar lastiger worden. Het is dan ook des te belangrijker dat kenniswerkers graag naar Nederland komen of in Nederland blijven.

Goede randvoorwaarden zijn echter niet voldoende. Concurrerende landen hebben deze ook steeds meer op orde. Nederland moet daarom strategische keuzes durven maken die de concurrentiepositie van ons land aanzienlijk kunnen versterken, zoals Duitsland deed met investeringen in onderwijs en onderzoek. Nederland kan daarbij voortbouwen op sterktes die al decennia bekend zijn. De traditie en vooral de voortdurende innovatie in bijvoorbeeld de agrarische sector, water en high-tech heeft ons geen windeieren gelegd. Deze sectoren exporteren jaarlijks voor respectievelijk 61 miljard, 15 miljard en 35 miljard euro (LEI, 2010; Roelandt *et al.*, 2010). Bedrijven zijn productiever in een geconcentreerd cluster met samenhangende activiteiten (CPB, 2010c). Daarom moeten we juist bedrijven in topgebieden en clusters de ruimte geven. Dit vereist maatwerk. Het beleid in de agrosector kan daarvoor als inspiratiebron dienen (kader 2). De komende maanden worden er voor de verschillende topgebieden integrale agenda's opgesteld met een overzicht van de belangrijkste kansen en belemmeringen voor de verdere ontwikkeling van deze gebieden en hoe hiermee om te gaan. Deze agenda's worden gezamenlijk opgesteld door het bedrijfsleven, de kennisinstellingen en de overheid.

Zij strekken zich, meer dan in het verleden, uit over alle relevante beleidsterreinen. Bedrijven kunnen belemmeringen ervaren door regelgeving op allerlei gebieden, zoals de aanbestedingsregelgeving, het ruimtelijk ordeningsbeleid, het infrastructuurbeleid en de zorgregulering. In bijvoorbeeld de farmasector lopen ondernemers aan tegen de procedures voor toelating tot het geneesmiddelenvergoedingssysteem: zo duurt het relatief lang voordat een nieuw medicijn

via de basisverzekering wordt vergoed. In de agenda's wordt ook een overzicht gegeven van mogelijke kansen die verschillende beleidsterreinen bieden om topgebieden te ondersteunen en voortdurende vernieuwing te stimuleren. Een goed voorbeeld is het onlangs aangekondigde nieuwe ontwikkelingssamenwerkingsbeleid. Dit beoogt de sterktes van het Nederlandse bedrijfsleven te benutten, door in te zetten op gebieden waar Nederland verschil kan maken (Tweede Kamer, 2010). Zo kan Nederland met zijn kennis van landbouwproductie en duurzaamheid bijdragen aan voedselzekerheid wereldwijd. Dit leidt tot effectievere ontwikkelings-samenwerking en stimuleert Nederlandse bedrijven om zich te blijven onderscheiden.

Het beleid rondom het onderwijs en, toegepast, onderzoek moet beter aansluiten bij deze topgebiedenaanpak. Kennisinstellingen moeten zich meer richten op het laten landen van hun kennis bij het bedrijfsleven en in de maatschappij. Het huidige hogeronderwijsstelsel is bovendien niet toekomstbestendig, concludeerde de commissie-Veerman in het voorjaar van 2010 (Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel, 2010). Een stevige, maar

terechte conclusie. Instellingen lijken nog te veel op elkaar en willen zowel in het onderwijs als in het onderzoek op een zeer breed palet aan onderwerpen tot de top behoren. Hogeronderwijsinstellingen moeten juist kiezen en zich meer van elkaar onderscheiden, zodat ze internationaal ook sterker komen te staan. Waarom bieden vrijwel alle universiteiten een vergelijkbare opleiding economie aan? Universiteiten worden tot meer profilering gestimuleerd wanneer een substantieel deel van de middelen die NWO verdeelt voor de tweede geldstroom wordt geoormerkt voor onderzoek dat aansluit bij de topgebieden. Instellingen kunnen in competitie meedingen naar deze onderzoeksmiddelen. Deze aanpak heeft zo een magneetwerking richting het eerstegeldstroomonderzoek. Door zelf ook hun vrij besteedbare onderzoeksmiddelen te richten op de onderzoeksgebieden die raakvlakken hebben met de topgebieden, hebben instellingen meer mogelijkheden om middelen uit de tweede geldstroom te winnen. Dit alles versterkt ook de Nederlandse positie in de Europese onderzoeks- en innovatiearena.

Conclusie

Europa heeft Nederland de afgelopen decennia veel welvaart gebracht. Ook de komende decennia zal een sterk Europa moeten bijdragen aan economische groei en bloei, maar dit gebeurt niet vanzelf. Binnen Europa tonen de financiële problemen van Griekenland, Ierland, Spanje en Portugal haarscherp de noodzaak tot hervorming aan. Die hervormingen moeten zich vooral richten op het oplossen van de achterliggende problemen door het verminderen van economische onevenwichtigheden en het versterken van het groeivermogen. Verdiepen van de interne markt, discipline in nationale begrotingen en sancties bij structurele economische zwakheden kunnen hieraan bijdragen. Binnen Europa moeten de lidstaten zich onderscheiden door voort te bouwen op hun sterktes, zodat sterke Europese clusters de concurrentie op de wereldmarkt aankunnen. Nederland moet voor ieder van zijn topgebieden een integrale agenda opstellen. In al het beleid moet worden meegewogen wat de impact ervan voor Nederlandse bedrijven is. Een krachtig Europa vraagt van lidstaten hun economisch fundament op orde te hebben. Dat geeft landen de ruimte om zich te onderscheiden op hun eigen sterke punten. Dan kan Nederland pieken in Europa.

Kader 2

Kennisdelen: de kracht van de agrosector

Het agrofoodcomplex, met 73.000 primaire bedrijven in tuinbouw, akkerbouw en veehouderij en de bijbehorende verwerkende en toeleverende bedrijven, biedt werkgelegenheid aan 685.000 manjaren en heeft een toegevoegde waarde van vijftig miljard euro (LEI, 2010). De basis voor het succesvolle opereren van het agrofoodcomplex is gelegen in het landbouwkennissysteem. Kritische succesfactor hierin is kennisdeling en de nauwe relatie tussen, (toegepast) onderzoek en onderwijs, bedrijfsleven en overheid. In Bleiswijk staat bijvoorbeeld een proeflocatie glastuinbouw van de Wageningen Universiteit en Research Center. Daar zijn universitaire wetenschappers en onderzoekers van toegepastonderzoeksinstituten bijeengebracht in vijf onderzoeksgroepen die veelal bij elkaar in hetzelfde gebouw zitten om kennisuitwisseling te bevorderen. Op proeflocaties kunnen ondernemers kennis opdoen van de onderzoeksresultaten van de wetenschappers. Via de productschappen dragen de individuele agrofoodbedrijven bij aan de financiering van deze proeflocaties. De hechte samenwerking tussen bedrijven en onderwijsinstellingen in het groene onderwijs borgt de goede aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt in deze sector. Dankzij deze integrale aanpak kan het agrofoodcomplex zijn positie in de wereldtop steeds verder verbeteren en blijft het aantrekkelijk voor buitenlandse agrofoodbedrijven om in Nederland te investeren.

SINDS 1916

LITERATUUR

- Buijink, C. (2009) Sterker uit de crisis. *ESB*, 94(4551), 6–9.
- Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel (2010) *Differentiëren in drievoud*. Breda: Koninklijke Broese en Peereboom.
- CPB (2008) *The internal market and the Dutch economy. Implications for trade and economic growth*. Den Haag: CPB.
- CPB (2010a) *CPB Nieuwsbrief*, 2010(4).
- CPB (2010b) *Economische Verkenning 2011–2015*. Den Haag: CPB.
- CPB (2010c) *Stad en Land*. Den Haag: de Swart.
- Europese Commissie (2010a) *Impact assessment. Accompanying document to the proposal for a Council Regulation on the translation arrangements for the European Union patent*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie (2010b) *Towards a single market act for a highly competitive social market economy*. Brussel: Europese Commissie.
- IMF (2010) *World Economic Outlook October 2010*. Washington: IMF.
- LEI (2010) *Landbouw Economisch Bericht 2010*. Den Haag: LEI.
- Nelson, R., P. Belkin en D. Mix (2010) *Greece's debt crisis: overview, policy responses and implications*. Washington: Congressional research service.
- OESO (2010) *OECD Economic surveys: Euro area 2010*. Parijs: OESO.
- Roelandt, T. et al. (2010) *Nederlandse clusters in kaart gebracht*. Den Haag: Ministerie van Economische Zaken, Agentschap NL en Dialogic Innovatie Interactie.
- Taskforce Van Rompuy (2010) *Strengthening economic governance in the EU. Report of the task force to the European Council*. Brussel: Europese Raad.
- Tweede Kamer (2010) *Basisbrief ontwikkelingssamenwerking*. 32500-V(15).